

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2023. – Т. 47. – С. 168-176
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.168-176

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2023. – Volume. 47. – pp. 168-176
DOI: 10.31861/mhpi2023.47.168-176

УДК 327:520+470+477

© Наталія Хома¹

Японсько-російсько-український трикутник: взаємовпливи в умовах висхідної агресії Росії

Аналізуються зміни у японсько-російських відносинах на тлі повномасштабного вторгнення Росії в Україну. Метою дослідження є розгляд робочої гіпотези про наявність взаємовпливів в умовному трикутнику «Японія – Росія – Україна». Перевірка гіпотези дозволяє з'ясувати роль питання територіальної цілісності України для японсько-російських взаємин. В основі методології дослідження покладено інституційний аналіз, за допомогою якого вивчено рішення, позиції державних інституцій Японії, Росії та України, а також їх наслідки для безпеки на регіональному та глобальному рівнях. Зроблено висновки, що вплив України на зміст і характер японсько-російських відносин має висхідну динаміку від 2014 р. Доведено, що попри національний інтерес Японії розвивати взаємини з Росією задля підписання мирного договору та повернення Північних територій, анексія Криму посилила солідарність Японії з «колективним Заходом» у тиску на Росію. Демократичні цінності та норми міжнародного права були поставлені Японією вище за прагматичний національний інтерес. Політика Росії щодо тимчасово окупованої території в Донецькій та Луганській областях і подальше повномасштабне вторгнення в Україну зумовило висхідну ескалацію напруги між Японією та Росією. Наголошено, що жоден інший чинник не мав таких наслідків для японсько-російських відносин, як політика Росії щодо України. Це дало підставу говорити про конфігурацію відносин в умовному трикутнику «Японія – Росія – Україна», де взаємини будь-яких двох держав зумовлюють дії у відповідь третьої держави. Агресію Росії щодо України позиційовано як рушійний чинник зміни зовнішньої, безпекової та ін. політики Японії.

Ключові слова: Японія, Україна, Росія, ескалація конфлікту, війна, санкції.

Japanese-Russian-Ukrainian Triangle: Mutual Influences under the Conditions of Russia's Increasing Aggression

Changes in Japanese-Russian relations against the background of the full-scale Russian invasion of Ukraine are analysed. The purpose of the study is to consider the working hypothesis about the presence of mutual influences in the conditional triangle «Japan – Russia – Ukraine». Hypothesis testing allows us to clarify the role of the issue of Ukraine's territorial integrity for Japanese-Russian relations. The research methodology is based on an institutional analysis, with the help of which the decisions and positions of the state institutions of Japan, Russia and Ukraine, as well as their consequences for security at the regional and global levels, are studied. It is concluded that the influence of Ukraine on the content and nature of Japanese-Russian relations has been on the rise since 2014. It is proved that despite Japan's national interest in developing relations with Russia in order to sign a peace treaty and return the Northern Territories, the annexation of Crimea strengthened Japan's solidarity with the Collective West in pressure on Russia. Democratic values and norms of international law were placed by Japan above the pragmatic national interest. Russia's policy regarding the temporarily occupied territory in Donetsk and Luhansk Oblast (regions) and the subsequent full-scale invasion of Ukraine led to an upward escalation of tensions between Japan and Russia. The fact that no other factor had such consequences for Japanese-Russian relations as Russia's policy towards Ukraine is emphasized. This gave grounds to talk about the configuration of relations in the conditional triangle «Japan – Russia – Ukraine», where the relations of any two states determine the

¹ Доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка», Україна. E-mail: natalia.m.khoma@lpnu.ua; <https://orcid.org/0000-0002-2507-5741>.

actions of a third state in response. Russia's aggression against Ukraine is positioned as a driving factor for changes in foreign, security, etc. policy of Japan.

Keywords: Japan, Ukraine, Russia, conflict escalation, war, sanctions.

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з тем, яка отримує нове прочитання у 2022-2023 рр., є зміст, характер японсько-російських двосторонніх відносин, а також чинники, які впливають на них. Це зумовлене їх стрімкою зміною під впливом нових безпекових викликів глобального масштабу, ситуації у третіх державах, посилення авторитарної складової у міжнародній політиці тощо.

Упродовж кількох десятиліть японсько-російські відносини не увиразнювали значної динаміки, розвивалися повільно у контексті взаємного зацікавлення: Росія прагнула економічної співпраці, потребувала японських інвестицій, технологій, а Японія – передусім підписання мирного договору й повернення Північних територій. Однак зміна Росією зовнішньополітичної та безпекової стратегій у напрямку відкритої агресії щодо України, а також посилення загроз стабільності в Індо-Тихоокеанському регіоні через дії Китаю та Північної Кореї, зумовили зміну зовнішньої та безпекової політики Японії. В силу згаданих процесів японсько-російські відносини істотно погіршилися. Багато проблем актуалізувалися як наслідок відмінних позицій Росії та Японії щодо третіх сторін, появи проблем, що виходять за межі вузько двосторонніх взаємин, однак впливають на них в силу глобальної взаємозалежності сучасних держав.

Однією з таких проблем, яка мала наслідком стрімке погіршення японсько-російських взаємин, є питання територіальної цілісності та суверенітету України. Ще після анексії Криму, коли Японія доєдналася до антиросійських санкцій (квітень 2014 р.), японсько-російські відносини почали погіршуватися. Хоч міждержавна співпраця не була зупинена, однак солідарність Японії з «колективним Заходом» в оцінці невідповідної міжнародному праву агресивної політики Росії, позначилася на характері та змісті японсько-російських відносин. Повномасштабне вторгнення 2022 р. в Україну стрімко вивело відносини Японії та Росії в фазу висхідної ескалації конфлікту.

Згадані процеси за нашою дослідницькою **гіпотезою** дозволяють говорити про умовний трикутник «Японія – Росія – Україна». У ньому взаємини між будь-якими двома сторонами-державами мають наслідки для третьої сторони-держави. Аналіз взаємовпливів за участю трьох держав потребує вивчення через новизну такої конфігурації відносин.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. В япономовному інформаційному просторі донедавна була вкрай низька обізнаність японців про питання, пов'язані з Україною і тільки повномасштабне вторгнення Росії спричинило зростання інтересу². Посилилося розуміння наявного зв'язку між тим, що відбувається на сході Європи, і в Індо-Тихоокеанському регіоні. На проблеми україно-російських взаємин в Японії зберігаються доволі контрастні погляди. Окремі японські дослідники-русисти після 2014 р. намагалися знайти раціональні пояснення дій російської влади, як такої, що має право на альтернативну до колективного Заходу позицію. Цим «вони ставали фактичними ретрансляторами кремлівської пропаганди та дезінформації у японському суспільстві»³. С. Хосака звернув увагу на наявність в японському академічному середовищі дослідників, які прихильні до російських наративів⁴. До прикладу, К. Мацудзато у своїх наукових роботах вдавався до тих наративів та термінів, які характерні для російського підходу до аналізу українського питання⁵. Водночас маємо відзначити, що нині кількість таких дослідників, які є під впливом російської пропаганди різко зменшилася, що посилює об'єктивність аналізу.

Складність дослідження теми взаємовпливів Японії, Росії та України полягає у тому, що проблема хоч і веде початки від 2014 р., але основної динаміки набула у 2022 р. Відтак вона

² Hirano, T. 2022. *How Russia's war against Ukraine is perceived in Japan. Analytical commentary*. Kyiv: Center "New Europe", p. 3.

³ Ibid, p. 5

⁴ Hosaka, S. 2022. Forthcoming. Japanese Scholars on the 'Ukraine Crisis': Russia-Centered Ontology, Aversion to Western Mainstream and Vulnerabilities to Disinformation. In T. Kuzio (ed.), *Russian Disinformation and Western Scholarship (Soviet and Post-Soviet Politics and Society)*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.

⁵ Matsuzato, K. 2018. The Donbas War and politics in cities on the front: Mariupol and Kramatorsk. *Nationalities Papers*, 46(6): 1008-1027.

практично не отримала наукового осмислення. Загадані три держави недостатньо вивчалися в контексті виявлення взаємовпливу. Нечисельні наявні дослідження стосувалися аналізу реакції Японії на події, які відбуваються в Україні від 2014 р., й виявлення впливу українського чинника на японсько-російські відносини⁶. Відтак основою **джерельної бази** цього дослідження є передусім офіційні заяви, документи державних інституцій Японії, України та Росії. Вони дозволили розкрити взаємовпливи держав у змодельованому нами умовному трикутнику «Японія – Росія – Україна».

Методологія дослідження опирається на інституційний аналіз. Він спрямований на вивчення дій, рішень, позицій державних інституцій Японії, Росії й України, які підтверджують/спростують гіпотезу про взаємовпливи між цими державами.

Формування мети та завдань статті. Метою дослідження є підтвердження/спростування авторської робочої гіпотези про наявність взаємовпливів у межах умовного трикутника «Японія – Росія – Україна», що впливає на безпекову ситуацію глобального масштабу. Перевірка гіпотези дозволить з'ясувати, якою є роль питання суверенітету та територіальної цілісності України для двосторонніх взаємин Японії та Росії.

Досягнення мети дослідження та перевірка робочої гіпотези реалізовуватиметься через такі **завдання**: 1) аналіз динаміки погіршення японсько-російських відносин від моменту анексії АР Крим; 2) з'ясування особливостей політики Японії щодо Росії у відповідь на її повномасштабне вторгнення в Україну 2022 р.; 3) дослідження характеру політики Росії щодо Японії у відповідь на її проукраїнську позицію; 4) вивчення позиції України щодо проблем японсько-російських взаємин.

Виклад основного матеріалу. Японію та Україну об'єднує спільний ворог. Формально Японія теж перебуває з Росією в стані війни, адже мирного договору після завершення Другої світової війни так і не було укладено. Віднедавна цей ворог дуже зблизив дві географічно віддалені держави.

Однією з причин погіршення японсько-російських відносин була анексія Росією АР Крим та реакція Японії на це. Цінність підтримки України Японією після анексії Криму є дуже великою, бо уряд Ш. Абе⁷ на той час був спрямований досягти «історичного прориву у відносинах з Росією»⁸. Про це свідчить той факт, що Ш. Абе зустрічався з В. Путіним значно частіше, ніж з будь-ким іншим з іноземних лідерів, позаяк очікував поступу в питанні підписання мирного договору. Очевидно, що за таких обставин Японія стояла перед вибором: 1) далі співпрацювати з Росією, щоб уможливити реалізацію свого національного інтересу; 2) відкрито виступити проти держави-агресора з осудом її дій в Україні. Своїм вибором Японія солідаризувалася з міжнародною демократичною спільнотою, але погіршила взаємини з російською стороною. При виборі моделі поведінки Японія вище поставила цінності (демократичні), а не примарну перспективу повернення територій від Росії.

Після того як ЄС та США запровадили перші санкції щодо Росії у відповідь на анексію Криму, Японія одразу доєдналася до цього процесу (18.03.2014 р.). Зокрема: було призупинено консультації щодо спрощення візового режиму для громадян Росії; заморожено початок перемовин щодо нової інвестиційної угоди, угоди про співпрацю у сфері мирного освоєння космосу, угоди про небезпечну військову діяльність⁹; запроваджені персональні санкції щодо низки громадян Росії, яких Японія уважала такими, що сприяли порушенню суверенітету та територі-

⁶ Lysak, V. & Ivanets, T. 2015. The characteristics of development and the basic directions of cooperation between Ukraine and Japan at the present stage (2012–2015). *Gileya*, 96: 465–471; Nelidov, V. 2022. Ukrainian crisis in Japan's domestic political discourse. *Japanese Studies in Russia*, 4: 108–122; Panov, A., Streltsov, D., Kireeva, A. & Nelidov, V. 2019. *The Prospects of Development of Russian-Japanese Relations in the New Era*. Moscow: Russian International Affairs Council; Udovik, V. 2015. Ukraine–Japan relations in light of the occupation of the Crimean Peninsula by Russia in 2014. *Gileya*, 113: 406–411.

⁷ В українському дискурсі ще переважає транслітерація імені цього японського державного діяча, як «Сіндзо», а не «Шіндзо». У цій статті японські слова наведено відповідно до японсько-українських систем транскрипції та транслітерації, розроблених О. Коваленком, В. Рубелем, а також системи Н. Хідехіко.

⁸ Udovik, V. 2016. Ukraine and the Occupation of the Crimea by Russia in 2014 in Assessment of Japanese Researchers. *Historical archive: scientific studies*, 17, p. 150.

⁹ Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Measures against Russia over the Crimea referendum. 2014. Available from: http://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000239.html [21 March 2023].

альної цілісності України¹⁰; запроваджені санкції на експорт озброєння та цінних паперів кількох російських банків та ін.

Стійкість позицій Японії щодо підтримки України підтвердилася такими наступними діями: скасування запланованого на кінець 2014 р. офіційного візиту В. Путіна до Японії; відбувся офіційний візит Ш. Абе в Україну (червень 2015 р.); відбувся офіційний візит П. Порошенка до Японії (квітень 2016 р.). Водночас у російському науковому дискурсі санкції Японії, запроваджені щодо Росії у 2014 р., названі «символічними»¹¹ й такими, що нібито дозволили Росії не опинитися на той час у міжнародній ізоляції.

Уважаємо, що події 2014 р., пов'язані зі злочинними діями Росії на території України, стали поворотним моментом, який солідаризував Японію та Україну в протидії державі-агресору. Перший візит до України глави японського уряду Ш. Абе відбувся саме як відповідь-підтримка на тлі розгортання російської агресії. Фактично в умовах початку російської агресії щодо України Японія почала щораз активніше заявляти про себе на міжнародній арені, хоч це і шкодило її інтересам в контексті підписання мирного договору з Росією та ускладнювало діалог про повернення Північних територій.

З'ясуємо особливості політики Японії щодо Росії у відповідь на її повномасштабне вторгнення в Україну 2022 р. Одразу після визнання 21.02.2022 р. Росією самопроголошених «ДНР» та «ЛНР», тобто ще до повномасштабного вторгнення Росії в Україну, Японія відреагувала «хвилею» антиросійських санкцій. З 22.02.2022 р. заборонено обіг російських державних облігацій та озвучено план заморожування активів деяких росіян. Дії Росії були схарактеризовані Японією як такі, що порушили суверенітет України й міжнародне право, а запровадження санкцій стало відповіддю на визнання Росією самопроголошених «ДНР» і «ЛНР».

Японія різко відреагувала на вторгнення Росії в Україну. 24.02.2022 р. Ф. Кішіда заявив, що такі дії підривають основи міжнародного порядку. В опублікованій згодом (квітень 2022 р.) «Синій книзі дипломатії» було констатовано: «Російська агресія у лютому 2022 р. є викликом фундаментальному принципу міжнародної спільноти, який передбачає, що одностороння зміна статус-кво за допомогою сили неприйнятна та загрожує світовому порядку, який сформувався після холодної війни»¹². Відтак Японія перебуває на позиції, що війна в Україні змінює увесь міжнародний порядок, а Росія є тим суб'єктом міжнародної політики, який руйнує ліберально-демократичний порядок та цінності. Офіційний Токіо чітко озвучив відмову від статусу пасивного спостерігача у цих глобальних процесах.

Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну японський бізнес попри фінансові втрати почав виходити з ринку держави-агресора, виставив російські активи на продаж. Ті ж компанії, які через сильну залежність від російських споживачів, не могли оперативної вийти з російського ринку, зупинили інвестиції та рекламу. Японією щодо Росії було реалізовано широкий комплекс економічних заходів. До прикладу: 1) скасовано торговельний статус Росії як «країни найбільшого сприяння»; 2) заборонено низку товарів для імпорту з Росії (окремі види деревини, спиртних напоїв, золота тощо); 3) заборонено експорт до Росії предметів розкоші; 4) накладено санкції на експорт російським військовим організаціям підконтрольних товарів, які внесені до переліку, погодженому на міжнародному рівні; 5) поступово припинено з курсом на подальшу повну відмову від імпорту російського вугілля та нафти¹³. Японія заборонила ділові контакти з понад 50 військовими підприємствами Росії (і Білорусі), серед яких – виробни-

¹⁰ Measures to Freeze Assets of Those Who Are Considered to Be Directly Involved in “Annexation” of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol or Destabilization of Eastern Part of Ukraine. 2014. Available from: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000387.html [19 March 2023]; Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Sanctions against Russia over the situation in Ukraine. 2014. Available from: http://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000281.html [21 March 2023].

¹¹ Nelidov, V. 2022. Ukrainian crisis in Japan’s domestic political discourse. *Japanese Studies in Russia*, 4, p. 110; Panov, A., Streltsov, D., Kireeva, A. & Nelidov, V. 2019. *The Prospects of Development of Russian-Japanese Relations in the New Era*. Moscow: Russian International Affairs Council, p. 5.

¹² Diplomatic Bluebook 2022. 2022. Available from: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/pdf/en_index.html [1 April 2023].

¹³ Japan stands with Ukraine. 2022. The Government of Japan. Available from: https://japan.kantei.go.jp/ongoingtopics/pdf/jp_stands_with_ukraine_ukr.pdf [10 March 2023].

ки літаків і кораблів. Зроблено кроки для запобігання обходу Росією фінансових санкцій через криптобіржі.

У виступі перед японським парламентом Президент України В. Зеленський просив ввести проти Росії повне ембарго на торгівлю¹⁴. Відзначимо, що це був перший в історії Японії виступ іноземного лідера перед законодавчим органом. У цьому виступі В. Зеленський наголосив на першості Японії в Азії в питанні тиску на Росію для відновлення миру. Власне повне ембарго Японією запроваджено не було, але кількість різних секторальних санкцій є значною.

Імпорт Японією російської нафти з часом буде повністю припинено. Це непросте рішення через деяку залежність від імпорту російських енергоресурсів (у 2021 р. Росія постачала до Японії 4% нафти та 9% газу). Однак Японія знайшла альтернативні джерела постачання з Близького Сходу (Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт). З 05.12.2022 р. запроваджено верхню цінову межу на російську сиру нафту, окрім нафти, яку імпортують з нафтового родовища «Сахалін-2».

Також Японія заборонила імпорт російського вугілля. Японія була третім найбільшим імпортером російського вугілля у світі після Індії та Китаю. 13% імпорту вугілля у 2021 р. було саме з Росії. Як і у випадку з нафтою, ситуація розв'язана альтернативними експортерами (Австралія, Індонезія, В'єтнам).

Якщо згрупувати антиросійські санкції, застосовані Японією, то сюди відносяться: 1) підтримка заходів, спрямованих на унеможливлення фінансування Росії провідними міжнародними фінансовими інституціями (МВФ, Світовий банк та ін.); 2) запобігання ухилянню Росії від санкцій, зокрема й за допомогою цифрових активів; 3) обмеження операцій, які проводилися з Центробанком Росії; 4) заморожування активів групи російських банків, їхніх дочірніх компаній у Японії з огляду на їх тісні відносини з урядом Росії; 5) заходи, спрямовані на ізоляцію Росії від міжнародної фінансової системи та світової економіки (відключення низки російських банків від міжнародної міжбанківської системи SWIFT); 6) заборона нових інвестицій в Росії. Це не є вичерпний перелік і він постійно доповнюється.

Також Японія від 01.03.2022 р. посилила персональні санкції щодо російських високопосадовців, військових, олігархів, а також членів їх родин та близького оточення і под. Персональні санкції стосуються, наприклад, В. Путіна, Д. Медведєва, С. Лаврова, С. Шойгу, В. Герасімова, Н. Патрушева, Д. Пескова, Р. Кадирова та ін. Активи згаданих та багатьох інших росіян на території Японії заморожені; заборонено проведення з ними будь-яких фінансових операцій. Японія увійшла до багатосторонньої трансатлантичної робочої групи «Multilateral Russian Oligarch Task Force» для пошуку, арешту активів російських еліт, олігархів і підставних осіб, які використовувалися ними. Також рішенням японського уряду за підозрою у шпигунстві видворено групу дипломатів середніх рангів російського посольства в Токію, представників торговельного представництва (квітень, 2022 р.).

Позиція Японії дуже значуща для України, адже серед азійських держав Україна отримує підтримку від небагатьох. Більшість держав Азії все ще мотивовані зберігати контакти з Росією, що й зумовлює їх не стільки антиукраїнську, як нейтральну позицію. Відтак Японія стала першою азійською державою, яка посилила тиск на Росію та доєдналася до санкцій «колективного Заходу» саме через агресію на території України. Уряд Японії такими діями сприяє міжнародним зусиллям щодо забезпечення миру в глобальному масштабі.

Станом на весну 2023 р. Японія не входила до основної групи союзників України, де представлені держави зі значним військовим потенціалом, а також ті, хто готовий взяти політичні, юридичні зобов'язання. Водночас Японія є в ширшій групі міжнародних партнерів, які підтримують набір невійськових гарантій на основі санкцій. В дні опору України російському агресору Японія надала значну гуманітарну, фінансову, технічну допомогу. Зауважимо, що зміна Японією наприкінці 2022 р. своєї безпекової стратегії, істотно посилить цю державу та, не виключаємо, може змінити характер підтримки України. Ці кроки ретельно моніторить Росія, що посилює напругу в її взаєминах з Японією. Всі дії Японії на підтримку України автоматично маркуються Росією як загроза для її національної безпеки.

¹⁴ Speech by President of Ukraine V. Zelenskyy in the Parliament of Japan. 2022. Available from: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73769> [13 March 2023].

Перейдімо до з'ясування характеру політики Росії щодо Японії у відповідь на її проукраїнську позицію. 21.03.2022 р. зовнішньополітичне відомство Росії заявило, що «з урахуванням очевидного недружнього характеру запроваджених Японією в односторонньому порядку обмежень щодо Росії через ситуацію в Україні приймається низка заходів»¹⁵. Йдеться про: вихід Росії з перемовин про мирний договір; призупинення безвізових поїздок японських громадян на основі домовленостей про безвізові обміни; зупинення спільної господарської діяльності на спірних островах; блокування Росією продовження статусу Японії як партнера Організації Чорноморського економічного співробітництва по секторальному діалогу.

Японія різко розкритикувала Росію за її рішення вийти з переговорів щодо підписання офіційного мирного договору саме через жорстку позицію Токіо проти воєнних дій Росії в Україні. Прем'єр-міністр Японії Ф. Кішіда одразу ж наголосив, що «Японія повинна рішуче продовжувати санкції проти Росії у співпраці з рештою світу»¹⁶. Рішення Росії вийти з перемовин не лише не зупинило Японію, а й зміцнило антиросійську позицію.

Від квітня 2022 р. уряд Росії укладає перелік «недружніх» держав¹⁷, де є понад 50 держав та територій. Японію було віднесено до «недружніх» однією з перших. Відтак щодо неї були запроваджені контрсанкції та обмеження.

Зокрема, 04.05.2022 р. було прийнято рішення про безстрокову заборону на в'їзд до Росії 63 громадян Японії, серед яких – прем'єр-міністр, голови обох палат японського парламенту, генеральний секретар Кабінету міністрів, більшість міністрів, представники безпекових інституцій, керівники та провідні колумністи популярних японських медіа та ін. Під російські санкції потрапили і японці, пов'язані з Україною, наприклад, президент Асоціації українців Японії, професор Й. Окабе; очільник парламентської асоціації дружби «Японія – Україна» депутат парламенту Е. Морі¹⁸. 14.07.2022 р. санкції поширилися на 384 депутатів нижньої палати парламенту Японії. У відповідній заяві МЗС Росії наголошено, що такі санкції стосуються японських парламентарів, які «зайнявши недружню антиросійську позицію, виступають, зокрема, з безпідставними звинуваченнями на адресу нашої країни в контексті спеціальної військової операції в Україні»¹⁹.

Після того, як В. Путін 23.03.2022 р. доручив перевести оплату за постачання російського газу у «недружні» держави на російські рублі, Японія була серед тих держав, які відмовилися від такої практики. В таких діях російської сторони Японія вбачає одностороннє порушення укладених угод. Відтак японський уряд звернувся до національних компаній щодо відмови від оплати російській стороні в рублях.

Росія у відповідь на видворення своїх дипломатів з Японії у квітні 2022 р., оголосила про аналогічні процедури щодо восьми японських дипломатів. 27.04.2022 р. у МЗС Росії було викликано представника Посольства Японії в Москві. Японському дипломату російською стороною було заявлено: «З початком спеціальної військової операції в Україні <...> офіційний Токіо взяв відверто ворожий антиросійський курс. Активно включившись у шалену кампанію з поширення наклепів на адресу нашої країни, що режисується Заходом, адміністрація Ф. Кішіди пішла на безпрецедентні для сучасних російсько-японських відносин кроки, які руйнують накопичений за довгі роки позитив взаємовигідного співробітництва. Не зважаючи на здоровий глузд, Японія відкрито стала на позицію повної підтримки неонацистських формувань, що діють на території України, надає політичну, економічну та військову допомогу ре-

¹⁵ Statement by the Russian Foreign Ministry on retaliatory measures against the policy of the Japanese government towards the Russian Federation. 2022. Available from: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1811646/ [12 March 2023].

¹⁶ Jonston, E. 2022. Japan slams Russia's decision to suspend peace treaty talks. Available from: <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/03/22/national/russia-japan-peace-treaty-talks-halted/> [24 March 2023].

¹⁷ Decree of the Government of the Russian Federation № 430-r dated 5 March 2022 “On Approval of the List of Foreign States and Territories Committing Unfriendly Acts against the Russian Federation, Russian Legal Entities and Individuals”. 2022. Available from: <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202203070001> [12 April 2023].

¹⁸ Statement by the Russian Foreign Ministry on retaliatory measures against the policy of the Japanese government towards the Russian Federation. 2022.

¹⁹ Russian Foreign Ministry statement on retaliatory measures against members of the House of Representatives of the Japanese Parliament. 2022. Available from: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1822249/ [26 March 2023].

жиму в Києві. Це супроводжується нагнітанням русофобської істерії в японському суспільстві, створює серйозні перешкоди для нормального функціонування російських закордонних установ, що порушує Віденську конвенцію про дипломатичні відносини 1961 р. Апофеозом цієї лінії стало висилання з Японії вісьмох російських дипломатів. У зв'язку з викладеним, керуючись принципом взаємності, російська сторона зажадала, щоби вісім японських дипломатичних працівників до 10.05.2022 р. залишили нашу країну. Вся повнота відповідальності за такий розвиток подій лежить виключно на уряді Японії, який зробив вибір на користь відмови від дружніх, конструктивних відносин із Росією»²⁰.

26.09.2022 р. російська влада затримала консула Генерального консульства Японії у Владивостоці М. Тацунорі й кілька годин утримувала його під арештом. Консул був підданий примусовому допиту, не мав адвокатського захисту, зазнав грубого поводження. Його звинуватили в отриманні інформації «з обмеженим доступом» про співпрацю Росії з іншою (російська ФСБ не назвала її) державою Азійсько-Тихоокеанського регіону. Японського дипломата звинувачено у пошуку інформації про вплив західних санкцій на Приморський край Російської Федерації. М. Тацунорі був оголошений *persona non grata* та упродовж 48 годин був зобов'язаний залишити територію Росії²¹. Фактично Росія озвучила звинувачення у шпигунстві. Це – дзеркальна відповідь Росії на звинувачення її дипломатичних представників у шпигунстві та видворення з території Японії. Насправді ж Росія здійснила неправомірний тиск на японського консула через його позицію щодо держав, які не засудили Росію за її агресивну політику щодо України.

Анексовані острови та акваторія Японського моря у 2022 р. цілеспрямовано обиралися Росією для проведення самостійних, а також спільних з Китаєм повітряних, наземних та військово-морських навчань. Росія загалом посилила свою військову присутність поблизу кордонів Японії, зокрема угруповання на японських Північних територіях.

Нам було цікаво дізнатися, як на проблему трикутника «Японія – Росія – Україна» дивиться російська наука; в контексті предмета нашого дослідження звернення до цього сегмента інформації видається виправданим. В оцінках учених Центру японських досліджень Інституту сходознавства РАН, «українська криза, яка вступила в активну фазу у лютому 2022 р.»²², привела до колапсу відносин Росії з Японією. В російському дипломатичному, науковому дискурсах позицію Японії на міжнародній арені зазвичай вважають сильно узалеженою від США. Найважливішим чинником, який визначив позицію Японії щодо ситуації в Україні названі побоювання Японії, що прецедентом, створеним Росією, може скористатися Китай (щодо Тайваню).

Перейдемо до аналізу позиції України щодо проблем японсько-російських взаємин. Український парламент 07.10.2022 р. звернувся до міжнародної спільноти щодо Північних територій Японії, щоб уможливити договірно-правове оформлення їх статусу²³. Для міжнародного співтовариства було зацентовано, що питання демаркації кордонів суверенних держав і подальша повага до територіальної цілісності незалежних держав є основою співіснування. Звернення українського парламенту було спрямоване на недопущення толерування питань, пов'язаних з окупацією будь-яких територій, а також привернення уваги світової спільноти до необхідності підтримки суверенних територій Японії (Північних територій).

Також було підписано указ Президента України, яким Північні території Японії визнано окупованими Росією²⁴. Цим Україна підтвердила повагу до суверенітету, територіальної цілісності Японії (включно з Північними територіями). Також було закликано інші держави ухвалити аналогічні рішення. Відзначимо, що згадане звернення українського парламенту до світової громадськості та указ Президента України були високо оцінені владою Японії. У японському суспільстві це сприйняли як справедливий крок дружньої держави. Наразі нам не відомі випад-

²⁰ On retaliatory measures in connection with the expulsion of Russian diplomats from Japan. 2022. Available from: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1811032/ [20 March 2023].

²¹ On the announcement *persona non grata* of an employee of the Consulate General of Japan in Vladivostok. 2022. Available from: <https://www.mid.ru/ru/maps/jp/1831432/> [28 March 2023].

²² Nelidov, V. 2022. Ukrainian crisis in Japan's domestic political discourse. *Japanese Studies in Russia*, 4, p. 108.

²³ Resolution on Address by the Verkhovna Rada to the International Community regarding the Northern Territories of Japan (№ 8108). 2022. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-20#Text> [30 March 2023].

²⁴ Decree of the President of Ukraine No. 692/2022 “On the issue of the Northern Territories of Japan”. 2022. Available from: <https://www.president.gov.ua/documents/6922022-44369> [10 April 2023].

ки такої чіткої артикуляції проблеми повернення Японії її Північних територій якоюсь з держав на рівні глави держави та парламенту. Це є ще одним доказом того, як спільний ворог може зблизити дві демократичні держави, які прагнуть до територіальної цілісності.

Висновки. Непрямий вплив України на зміст, характер японсько-російських відносин спостерігається від 2014 р. Попри національний інтерес Японії розвивати взаємини з Росією задля підписання мирного договору та повернення Північних територій, анексія Криму посилила солідарність Японії з «колективним Заходом» у тиску на Росію. Демократичні цінності, повага до міжнародного права поставлені Японією вище за прагматичний національний інтерес.

Політика Росії 2022 р. щодо тимчасово окупованої території в Донецькій та Луганській областях і подальше повномасштабне вторгнення в Україну вивело відносини Японії та Росії в фазу висхідної ескалації конфлікту. Жоден інший чинник досі не вносив напругу такої сили у їх відносини, як агресія Росії щодо України. Це доводить нашу гіпотезу про конфігурацію відносин у форматі умовного трикутника «Японія – Росія – Україна», у якому взаємини двох будь-яких сторін-держав мають наслідки та зумовлюють дії у відповідь від третьої сторони-держави.

Саме від початку російської агресії щодо України Японія посилює активність на міжнародній арені. Хоч Росія й звинувачує Японію у несамостійності зовнішньої політики, її узгодженості зі США, але нині офіційний Токіо збільшує вплив завдяки послідовній активній позиції у боротьбі за мир та демократію. Україна стала тим рушійним чинником, який активізував і реформатував зовнішню, безпекову політику Японії. Підтримка України та критика Росії в Японії наявна на всіх рівнях – влади та опозиції, бізнесу, широкої громадськості. Японія виступає одним з важливих лобістів інтересів України й ця роль посилюється завдяки головуванню в G7 у 2023 р.

Своєю чергою Україна на рівні глави держави та парламенту активізує міжнародну спільноту щодо питання повернення Японії Північних територій, а також недопущення толерування питань, пов'язаних з окупацією будь-яких територій. Україна офіційно визнала Північні території Японії територією, окупованою Росією.

Згадані процеси отримують дзеркальну відповідь Росії щодо Японії: вихід з переговорів про мирний договір; віднесення Японії до недружніх держав; персональні санкції; видворення дипломатів і неправомірний тиск на них; вимога оплачувати за енергоносії виключно у російських рублях тощо. Методом психологічного тиску Росії на Японію є проведення військових навчань поблизу кордонів Японії, зокрема й на спірних островах. Росія перебуває на позиціях, що з початком «спеціальної військової операції» в Україні адміністрація прем'єр-міністра Ф. Кішиди взяла відверто ворожий курс щодо Росії й це нібито зруйнувало співпрацю.

Агресія Росії проти України сприймається Японією не лише як загроза безпеці в Європі. Японія вважає, що така ж агресія з боку Росії (або ж Китаю, Північної Кореї) може повторитися у Східній Азії у середньостроковій перспективі. Відтак Японія стоїть на позиції, що нині безпеку Європи та Азії уже не можна розділяти як автономні процеси. Це робить взаємоузалежністю в межах трикутника «Японія – Росія – Україна» ще сильнішими.

З огляду на те, що напруга на міжнародній арені нині має висхідну динаміку, питання взаємовпливів як згаданих, так й інших держав, буде лише поглиблюватися. Не виключено, що «трикутники» трансформуються в «квадрати», «п'ятикутники» тощо. Такі процеси, образно кажучи, геополітичної геометрії потребують подальших досліджень у динаміці задля прогнозування нових ризиків і ліній розламу, ймовірних союзів між сучасними державами в умовах максимальної ескалації напруги між блоками демократичних та неавторитарних держав.

References

1. Decree of the Government of the Russian Federation № 430-r dated 5 March 2022 “On Approval of the List of Foreign States and Territories Committing Unfriendly Acts against the Russian Federation, Russian Legal Entities and Individuals”. 2022. Available from: <http://actual.pravo.gov.ru/text.html#pnum=0001202203070001> [12 April 2023].
2. Decree of the President of Ukraine No. 692/2022 “On the issue of the Northern Territories of Japan”. 2022. Available from: <https://www.president.gov.ua/documents/6922022-44369> [10 April 2023].
3. Diplomatic Bluebook 2022. 2022. Available from: https://www.mofa.go.jp/policy/other/bluebook/2022/pdf/en_index.html [1 April 2023].
4. Khoma, N. & Nikolaieva, M. 2023. Japanese-Russian-Ukrainian Geopolitical Triangle: Mutual Influences of the Parties. *Journal of Liberty and International Affairs*, 9(1): 374-385.

5. Hirano, T. 2022. *How Russia's war against Ukraine is perceived in Japan. Analytical commentary*. Kyiv: Center "New Europe".
6. Hosaka, S. 2022. Forthcoming. Japanese Scholars on the 'Ukraine Crisis': Russia-Centered Ontology, Aversion to Western Mainstream and Vulnerabilities to Disinformation. In T. Kuzio (ed.), *Russian Disinformation and Western Scholarship (Soviet and Post-Soviet Politics and Society)*. Stuttgart: Ibidem-Verlag.
7. Japan stands with Ukraine. 2022. The Government of Japan. Available from: https://japan.kantei.go.jp/ongoingtopics/pdf/jp_stands_with_ukraine_ukr.pdf [10 March 2023].
8. Jonston, E. 2022. Japan slams Russia's decision to suspend peace treaty talks. Available from: <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/03/22/national/russia-japan-peace-treaty-talks-halted/> [24 March 2023].
9. Lysak, V. & Ivanets, T. 2015. The characteristics of development and the basic directions of cooperation between Ukraine and Japan at the present stage (2012–2015). *Gileya*, 96: 465-471.
10. Matsuzato, K. 2018. The Donbas War and politics in cities on the front: Mariupol and Kramatorsk. *Nationalities Papers*, 46(6): 1008-1027.
11. Measures to Freeze Assets of Those Who Are Considered to Be Directly Involved in "Annexation" of the Autonomous Republic of Crimea and the City of Sevastopol or Destabilization of Eastern Part of Ukraine. 2014. Available from: https://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000387.html [19 March 2023].
12. Nelidov, V. 2022. Ukrainian crisis in Japan's domestic political discourse. *Japanese Studies in Russia*, 4: 108-122.
13. On retaliatory measures in connection with the expulsion of Russian diplomats from Japan. 2022. Available from: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1811032/ [20 March 2023].
14. On the announcement persona non grata of an employee of the Consulate General of Japan in Vladivostok. 2022. Available from: <https://www.mid.ru/ru/maps/jp/1831432/> [28 March 2023].
15. Panov, A., Streltsov, D., Kireeva, A. & Nelidov, V. 2019. *The Prospects of Development of Russian-Japanese Relations in the New Era*. Moscow: Russian International Affairs Council.
16. Resolution on Address by the Verkhovna Rada to the International Community regarding the Northern Territories of Japan (№ 8108). 2022. Available from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-20#Text> [30 March 2023].
17. Russian Foreign Ministry statement on retaliatory measures against members of the House of Representatives of the Japanese Parliament. 2022. Available from: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1822249/ [26 March 2023].
18. Speech by President of Ukraine V. Zelenskyy in the Parliament of Japan. 2022. Available from: <https://www.president.gov.ua/en/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-parlamen-73769> [13 March 2023].
19. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Measures against Russia over the Crimea referendum. 2014. Available from: http://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000239.html [21 March 2023].
20. Statement by the Minister for Foreign Affairs of Japan on the Sanctions against Russia over the situation in Ukraine. 2014. Available from: http://www.mofa.go.jp/press/release/press4e_000281.html [7 March 2023].
21. Statement by the Russian Foreign Ministry on retaliatory measures against the policy of the Japanese government towards the Russian Federation. 2022. Available from: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1811646/ [12 March 2023].
22. Udovik, V. 2015. Ukraine–Japan relations in light of the occupation of the Crimean Peninsula by Russia in 2014. *Gileya*, 113: 406-411.
23. Udovik, V. 2016. Ukraine and the Occupation of the Crimea by Russia in 2014 in Assessment of Japanese Researchers. *Historical archive: scientific studies*, 17: 150-157.